

Каралийчев: Фигури на преобразяването след Девети

Пламен Дойнов

В началото ще се позовем на източник, който според всички стандарти е с изключително нисък коефициент на историографска валидност – устно свидетелство, получено опосредствано, т.е. в стил „тя ми каза, че той ѝ казал“. На 18 юни 2007 г. в една от почивките на юбилейна научна сесия, посветена на Димчо Дебелянов, стана дума и за невидимия *домакин* на събитието, което се провеждаше в дом музей „Ангел Каралийчев“ в София. Тогава Елка Константинова разказа как нейният баща – критикът Георги Константинов – някъде на границата между 30-те и 40-те години, забелязвайки подчертана и дори търсена прилика между външния вид (най-вече в косата с пригладен черен перчем и късите мустаци) на Ангел Каралийчев и Адолф Хитлер, възкликнал: „Ангеле, недей така!“ Казал на писателя, че преуграва с това подражание и го посветвал да се *отдалечи* визуално от фюрера. Каралийчев се засмял и омаловажил съвета.

Ангел Каралийчев
ок. 1935 г.

В известна фотография, правена около 1935 г., приликата е видима, макар и все още недостатъчно подчертана: Разбира се, не е съвсем сигурно дали приликата с фюрера е съзнателно търсена. Гарбановият перчем на Каралийчев и мустациите са негова „запазена марка“, а междувоенната мода сред мъжете също предполага усилване на визуалната близост. Който иска да вярва, а който предпочита, да се съмнява в казаното от Елка

Константинова и в чутото от мен. И все пак това устно свидетелство *от трета ръка*, съположено до други подкрепящи го документални, мемоарни и епистоларни източници, придобива историческа яснота и достоверност. Защото сладкодумният разказвач изпъква като едно от *официалните лица* на българската литература *до Девети* – със значителните си произведения, с политическите си позиции, с репутацията си в обществото.

Страх, оцеляване, адаптация

На 9 септември 1944 г. Ангел Каралийчев осъбва като един от най-популярните и печатани автори в българската литература, но с биография и творчество, които го нареждат между първите *кандидати* сред писателите за изчезване или убийство „без съд и присъда“; за арест, при който да бъде извършена подготовка за изправянето му пред Народния съд или поне за изпращането му в концлагер; като най-минимална санкция може да се очаква изключване от Съюза на българските писатели в групата на т.нар. „писатели-фашисти“ през ноември 1944 г. Натрупал биографски и библиографски доказателства за неоялност към комунистическото движение, белязани от „великобългарски шовинизъм“ и дори свидетелства за симпатии към Третия райх и към неговата армия, Каралийчев посреща преврата с трудно прикривана тревога. Защо трябва да се тревожи?

Ще изброим най-видимите причини: *рenegатството* на „четворката“ от сп. „Нов път“, регистрирано през есента на 1924 г. от тогавашните бдителни комунистически ментори на младата литература Георги Бакалов и Тодор Павлов; разгърналото се през годините ревностно сътрудничество на Каралийчев в сп. „Златороз“ и в редица други „буржоазни издания“, нареждащи го сред най-представителните лица на българската литература *до Девети*; наличието на достатъчно пасажки в произведенията му, които могат да бъдат квалифицирани не само като изрази на „великобългарски шовинизъм“, но и като прояви на *симпатия* към Третия райх и към националсоциализма. Например в пътеписната книга „Земята на българите“ (1939) някак *тътъм* се срещат такива *неангажирани* описания:

„Дунавска вечер. Над Хитлеровата земя се издигна вечерницата. Там пръщят светкавици. Марс е измъкнал вече своя меч от ножницата и слиза към бойните полета.“¹

¹ Каралийчев, Ангел. *Земята на българите*. Хемус. С., 1939, с. 47–48.

Каралийчев: Фигури на преобразяването...

от стр. 11

официоз определя *селските разкази*, писани след *Девети* като „истински тематичен преврат в творчеството на Каралийчев“, който „навлиза в един непрекъснат идеологичен и художествен растеж“¹⁷. Преди това „Отечествен фронт“ констатира насърчително, че разказвачът е разбрал „вярно историческия акт от 9 септември“, преодолел слабостите на старите си текстове, в което се изразява „неговото преустройство като писател, който подава ръка на народа си, за да му служи беззаветно и предано“¹⁸.

В специална статия Пантелей Зарев подробно описва и анализира „Соколова нива“, но очертава и литературноисторическия профил на Каралийчев към 1946 г. Зарев разделя творчеството на 44-годишния разказвач на *три периода*. Първият – „свързан с принадлежността му към групата писатели, обединени около списание „Нов път“, като писатели на съпротивата срещу фашизма“; вторият период – когато „Каралийчев след 1925 година премина „отвъд“ и стана почти официален писател“, а творчеството му „отразява обществените отношения у нас вече от официално гледище, във връзка с все по-загълбоченото фашизиране на господстващата класа“, с изобразяване „твърде живописно идилията на някакво старо и отчасти извънременно село“, с увеличаване по „исторически сюжети с великобългарска закваска“, т.е. художествена продукция, *по същество* „насочена към обслужване на буржоазната класа“, „лишена от реалистична дълбочина“; третият период – след 9 септември 1944 г. – когато се наблюдава „качествена разлика“ и Каралийчев „е намерил отново пътя към народа си, към здравето реалистично съдържание, към прогресивната идейност“¹⁹.

И така, през 1946 г. Каралийчев е застанал *на кръстопът*, където обаче не се колебае особено в каква посока да поеме. Насърчен от официалната критика, че е навлязъл вече в *третия си период*, той първа полага значителни усилия да отговори на предписанията на социалистическите разпоредители в литературното поле.

Пътят *след страха* води към нова слава.

С голяма доза сигурност може да обявим, че Каралийчев пише първия разказ, посветен на Георги Димитров – „Народен закрилник“, появил се в чест на 65-годишния рожден ден на диктатора и превърнал се в основен художествен текст, върху който започва да расте бъдещата *Димитровиада* в литературата на социалистическия реализъм. Самият Каралийчев става един от стожерите на тази *Димитровиада* с десетки разкази и очерци, събрани в издания и преиздания на негови книги като „Народен закрилник“ и „Наковалня или чук“.

През март 1947 г. пише текст, който отзвучава като своеобразно ехо след речта на Георги Димитров пред ударниците от януари²⁰. Каралийчев се заема да онагледява пропагандните визии на комунистическия вожд:

„Ние ще издигнем огромни стени от камък, ще преградим пътя на ледената вода и ще съградим големи планински езера – язовири. От малките капки, които са били дъждовни слъзи и снежинки, ще изтръгнем мощна електрическа енергия. Тя ще завърти като вихър турбините на безброй нови фабрики и заводи. Електрическият ток ще подкара тъкачните станове. Крила ще пораснат върху раменете на неуморимите работници, когато чуят песента на новата совалка, която тъче знамето на бъдещето.[...]

Ние ще летим по небето свободно, тъй както ходим по земята.[...]

Ние ще напишем книги за ония, които се трудят и борят за новия свят, ще увековечим техния подвиг с безмъртни картини, за безценните орачи, за ударниците във фабриките, за младите бригадери, които лумаят планинския камък, за рудокопачите в тъмните галерии – ще изпеем най-хубавите си песни!“²¹

Както сме отбелязвали, Ангел Каралийчев сякаш не пише очерк или есе, а „истинска приказка за ускорено постигнатото бъдеще“, в която „Народната република на бъдещето е завършена в своето триединство от трудови подвизи, художествени апофеози и напътствия на вожда“, а „ударният труд е възплъщение на утопията – чрез неговата крайна естетизация се утвърждава проекцията на бъдещия свят“²². И за да няма двусмислие, текстът завършва с пряко позоваване на лозунга, издигнат от Георги Димитров, че

¹⁷ Молхов, Яко. *Соколова нива. Разкази от Ангел Каралийчев*. – *Работническо дело*, бр. 112, 18.05.1947.

¹⁸ Пенева, Пенчо. *Соколова нива, разкази от Ангел Каралийчев*. – *Отечествен фронт*, бр. 741, 1.02.1947.

¹⁹ Зарев, Пантелей. *Ангел Каралийчев. Противоречивото развитие на писателя*. – В: Зарев, Пантелей. *Българска литература. (Проблеми на развитието ѝ)*. Наука и изкуство. С., 1950, с. 530–534.

²⁰ Вж. *Реч на м-р председателя др. Георги Димитров пред ударниците: За едно-две десетилетия България трябва да достигне това, което други народи са постигнали за столетия*. – *Работническо дело*, бр. 24, 31.01.1947.

²¹ Каралийчев, Ангел. *Само след две десетилетия ние ще пораснем с няколко века*. – *Отечествен фронт*, бр. 782, 22.03.1947.

²² Вж. Дойнов, Пламен. *Крат на литературната автономия: 1946*. Нов български университет. С., 2021, с. 213–215.

Трифон Кунев и Ангел Каралийчев

„само след две десетилетия ние ще пораснем с няколко века, ние, строителите на новата свободна и света република България!“²³.

Показателно е, че само след три години Каралийчев открива свой сборник с *избрани разкази* тъкмо с редактиран вариант на същия журналистически текст, озаглавен този път „Строители на републиката“. Всъщност така назовава и цялата книга²⁴.

Разказвачът не само пише *приказка*, но и сам се ангажира да бъде действащо лице в нея, включвайки се сред *писателите-бригадери*, които посещават поредица *обекти от национално значение*. Един от веществените знаци за тази негова активност грейва още на 4 март 1948 г., когато Каралийчев получава от ЦК на Съюза на народната младеж (СНМ) бригадирска ударническа значка I степен в компанията на други *писатели-бригадери*.

Не закъснява и оценката *от народа*. Вестник „Народна младеж“ публикува писмо до писателя, подписано от *Сл. Долчев*, културен просветник на СНМ в село Драгоево, Преславско, в което се поднасят комплименти и благодарности към Каралийчев²⁵ за публикувания в „Работническо дело“ разказ „Пощенска карта“, представляващ писмо на *обикновено момиче* бригадирка от лагера „Орлово гнездо“ до нейния любим, който обаче е *откривател и герой на труда* и на когото *ще напечатат лика по вестниците утре на първа страница*. В писмото си момичето преразказва стихотворението на млад поет бригадир, в което се разгръща притча за „великия майстор“ – *другаря Димитров*, който прави *голям мост*, за да „свърже два бряга, два свята“²⁶. Културният просветник Долчев насърчава писателя Каралийчев за този разказ, акцентирайки многозначително върху обстоятелството, че днес „истинските писатели не са безпартийни“, а *народни* и „участват заедно с целия народ... в построяването на социализма в нашата страна“. Безпартийният народен разказвач отговаря месец по-късно с кратък текст за бригадирското движение, в което „всички сме строители на оня мост... за да се прехвърли българският народ от света на тъмнината, робския труд и лъжата в света на социализма“, а младите „са едно честито поколение, защото са родени в неповторимата Димитровска епоха“²⁷.

Новият народ сякаш вече разпознава своя преобразен *нов писател*.

Последна бариера пред „бившия фашист“

Все пак доверието на тоталитарната власт не се печели толкова лесно. През лятото на 1948 г. (впрочем точно по времето, когато се разменят щедрите думи между комсомолската младеж и писателя) бариерата пред легитимирането на Каралийчев като благонадежден безпартиен автор, отдал таланта си на „народната власт“, отново е спусната.

Тогава се подготвя официален представителен сборник по повод четвъртвековния юбилей на септемврийските събития от 1923 г. – централен епизод в генеалогията на комунистическото движение в България. Включени са текстове от главните идеолози на бунта Георги Димитров, Васил Коларов и други техни сподвижници *от центъра и по места*. Има дял с основни документи за събитията. За последната част на сборника се предвиждат художествени творби от Гео Милев, Антон Страшимиров, Крум Велков, Людмил Стоянов, Николай Хрелков, Орлин Василев, Крум Кюлявков и дори едно стихотворение („Септември“)

²³ Каралийчев, Ангел. *Само след две десетилетия ние ще пораснем с няколко века...*

²⁴ Вж. Каралийчев. *Строители на републиката. Избрани разкази*. Народна просвета. С., 1950.

²⁵ Вж. Долчев, Сл. *Народните писатели заслужават любовта на младежта*. – *Народна младеж*, бр. 50, 19.06.1948.

²⁶ Вж. разказа *Пощенска карта*, публикуван в: Каралийчев, Ангел. *Народен закрилник. Разкази*. Български писател. С., 1949, с. 11–14.

²⁷ Каралийчев, Ангел. *Наши писатели за бригадирското движение*. – *Народна младеж*, бр. 58, 17.07.1948.

